УДК 820 – 3. 091

“ПОГРАНИЧНА СИТУАЦІЯ” (К.ЯСПЕРС) У РОМАНІ Т.УАЙЛДЕРА “HEAVEN´S MY DESTINATION”

Ботнер В.С., Мантуло Н.Б.

Велике значення для становлення американської літературної свідомості XX ст. мали переклади в США основних робіт класиків європейського екзистенціалізму, перш за все Ж.-П. Сартра та А. Камю. З´явилися роботи американського філософа, теолога П. Тілліха (“Мужність бути”), В. Баррета (“Ірраціональна людина”) та ін.

Та якогось оригінального розвитку екзистенціалізм у США не виявив. Проте його ідеї задовго до появи теоретичних робіт знайшли своє відображення у творчості таких письменників, як Ф. С. Фіцджеральд, Е. Хемінгуей, Д. Дос Пассос, Т. Вулф, В. Фолкнер, Р. Райт. Останній після прочитання творів Сартра та Камю зазначив, що вони пишуть про те, що він думає, пише і відчуває все життя.

Не менш значну роль зіграли ідеї екзистенціалізму у формуванні художньої свідомості Т. Уайлдера, одного з видатних письменників нашого століття.

“Осягнути уайльдерівське розуміння особистості й екзистенціалізму неможливо без аналізу нехудожньої прози письменника. Вже після смерті Уайлдера було видано книгу його нарисів і статей “American Characteristics And Other Essays”. До неї увійшли есе про видатних американських письменників минулого – Торо, Мелвіла, По, Уітмена, Емілі Дікінсон, а також статті “Towards an American Language” й “The American Loneliness”, у яких, “підкреслюючи незалежність від традицій, розрізненість і індивідуалізм як основні риси американців, Уайлдер ніби обґрунтовує філософську і психологічну базу американського екзистенціального світосприйняття” [1,193]. “Американці розрізнені, – зазначає письменник. - Вони контактують, але ці контакти з ким-небудь, скрізь, завжди…” [цит. по 1,193]. Індивідуалізм і розрізненість американців детерміновані, на думку Уайлдера, об´єктивними умовами їхнього існування. “Тих, хто першими прибули на американський континент, - стверджує він, - об´єднувала одна загальна риса – їхнє усвідомлення власної особистості не було обумовлене відносинами з оточуючими” [цит. по 1,193].

У критичних статтях Т. Уайлдера також простежується зв´язок його концепції особистості з екзистенціалізмом. Так, погляди американської письменниці-модерністки Г. Стайн на особистість були близькими Уайлдеру. Що, вірогідно, і спонукало його до написання вступів до її книг. Уайлдер повністю погоджується з висновком Стайн про індивідуалізм як основу американського характеру, американського світосприйняття. Він пише, що міс Стайн знайшла влучний образ: “кожний американець – єдине дитя – він єдиний, йому належить усе, він – центр усього”[цит. по 1,194].

У статті Уайлдера про Джеймса Джойса значну увагу приділено джойсівському баченню людини, яке, на думку автора, є “розширеним тлумаченням кожної людської особистості, одночасно єдиної, унікальної, але і архетипової” [цит. по 1,195].

Аналізуючи манеру Джойса – письменника, Уайлдер акцентує увагу на моментах, співвідносних з його власною філософською позицією. Він вважає Джойса найвидатнішим романістом XX століття, “котрий досяг найбільших успіхів завдяки тому, що зобразив кожну людину серед усіх людей, які жили і вмерли в усі часи, в усьому світі, усіх рас, усіх катастроф історії. І він також єдиний, хто найбільш драматично був залучений у пошуки індивідуалізма як абсолюта” [цит. по 1,196].

Важливе місце в концепції особистості Т. Уайлдера посідають роботи К. Ясперса, серед яких “Vernunft und Existenz”, “Philosophie”, “Gesammelte Schriften Psychopathologie”. Буття в концепції К. Ясперса має потрійне членування: 1) предметне буття, або “буття – у – світі” ; 2) екзістенція. тобто необ´єктивуюча людська самість; 3) трансценденція як “охоплююче” – неосяжна межа будь–якого буття і мислення.

Все буття, за Ясперсом, має бути прочитане як шифровка трансцендентного, яке виявляється, перш за все, у “пограничних ситуаціях”. Людині, в житті якої відсутні пограничні ситуації (т.т. людина, яку цілком поглинуло “звичайне” і яка не бажає нічого змінити), не відомо, що таке трансценденція. “Трансценденція, - стверджує К. Ясперс, - не з´являється в сліпій душі…Зряча душа постійно занепокоєна питанням:”чи добре те, що це так?” або ж “чи не може це стати кращим?” У пограничній ситуації така занепокоєність сягає “безмежності”, бо те, що “здійснюється, здається необґрунтованим. Але у цьому випадку життя людини стає нестерпним: “я не хочу бути тільки нічим” [2, III, 71].

Життя головного героя роману Уайлдера складають “пограничні ситуації”, в яких розкривається екзистенціальне єство його особистості. Уайлдер постійно “занурює” свого героя Браша в “пограничну ситуацію”, що вимагає від нього прийняття конкретного рішення: продовжувати робити Добро чи ж скоритися Злу?

У романі “пограничною ситуацією є сама американська дійсність часів Великої Депресії, і водночас це - своєрідна метафора трагедії людського існування взагалі.

Своєрідна “пограничная ситуація” для героя – його шлюб з Робертою, який майже не закінчився розлученням. Ще в романі “Міст короля Людовіка Святого”, написаному в 1927 році, Уайлдер говорить про кохання як про найвеличніше людське почуття, що вибудовує міст від людини до людини, незалежно від того, чи то любов братерська,кровна, чи то материнська любов, чи то любов до жінки або любов до ближнього.

Душа героя Уайлдера жадає любові, проте як глибоко віруюча людина він не уявляє її поза шлюбом, поза родиною. Найважливіше для Браша – дім і сім´я. Він стверджує: “My home is more important to that my business is” [3,278].“A fine American home” – саме про це мріє герой протягом усього твору. “I don´t want to live unless I can settle down and have an American home” [3, 159], - говорить Браш.

Здається, що шлюб для героя роману Уайлдера є своєрідною втечею від дійсності, порятунком від неї. Тому для нього жахлива сама думка розлучення з Робертою, на можливість якого натякає сестра Роберти: “Don´t you know about God´s laws? Roberta and I have been married and we´ll be married until we die. The only reason you can say a thing like that is because you´ve never been married and don´t know what an important thing it is. Roberta and I are one person…” [3, 278].

Шлюб, на який у своїй концепції життя так покладався герой, не виправдав його сподівань. Це призвело до переоцінки усталених уявлень і цінностей. Брашу здавалось, що весь світ став догори ногами. Всі принципи, за якими він жив, виявились безсилими і некорисними: “Isn´t the principle of a thing more important than the people that live under the principle" he asked. “Nobody´s strong enough to live up to the rules”, said Lottie…” [3, 279].

Втрата віри в Бога - також “пограничная ситуація” в житті героя. На початку роману Браша представлено як глибоко віруючу людину, але жорстокість і недосконалість світу, в якому він має жити, примушує поставити під сумнів існування доброго і мудрого Бога. Сумніви Браша посилюються, коли він стає свідком чужих нещасть і страждань. Особиста драма тільки підштовхнула героя до безвір´я. Своєрідним символом втрати віри героєм є тяжка хвороба, він якої він ледь не вмер. Саме тоді Браш і відчув, що більше не вірує: “One day he arose to discover, quite simply, that he had lost his faith. It was a though in some painless way he had lost his arms and legs” [3,281]. Це саме та “пограничная ситуація”, яка прискорила усвідомлення героєм свого становища у світі. Вирішальне значення для духовної еволюції Браша мала його бесіда зі священником, підчас якої він отримав звістку про свою родину, про людей, яких він знав і любив. У цій також “пограничній ситуації”, він здійснює головний суб´єктивний вибір у своєму житті. Втративши віру в Бога, Браш усвідомлює цінність повсякденного буття, робить висновок, що треба жити і діяти не в ім´я неріального Бога, а заради Людини. “From that day he began to get well” [3,285],- пише Уайлдер.

У своєму виборі Браш вільний, що також свідчить про екзистенціальний підхід Уайлдера до проблеми свободи особистості. Але свобода буття – це буття в ситуаціях. Саме ці ситуації і важливі для Уайлдера, і саме в такі ситуації він вживлює свого героя. Жити в ситуаціях – значить жити в прямому значенні слова “по-людськи”, це людська реальність. Свобода, по Ясперсу, невіддільна від екзистенції. Саме у “пограничних ситуаціях”, коли відбувається вільний вибір, простежується екзистенціальний зв´язок з трансцендентним.

Відповідно до вчення Ясперса співвіднесеність екзистенцій здійснюється під час акту “комунікації”, т.т. глибоко інтимного й особистісного спілкування в “істині”. Герой роману досягає просвітлення, спілкуючись з іншими людьми. Перед нами, по суті, подорож особистості у пошуках себе.

“Частково герой Уайлдера має рацію, - стверджує Ю. Фрідштейн, - його свідома віддаленість від світу буденності, де звичне, повторюване стає синонімом істини, а несправедливість не викликає ні у кого протесту…допомагає поглянути на світ начебто по-новому і побачити кривду, обман і лицемірство, приховані під благопристойними шатами”[4,16].

Говорячи про своєрідність божевілля героя Уайлдера, Ю. Фрідштейн зауважує, що “прямолінійність Браша, його неспроможність сприймати світ інакше, ніж у назавжди усталених ним категоріях добра і зла, пороку і доброчинності, обертається на догматизм, який близький до глупства, а коли і до справжнісінького божевілля” [4, 16].

Догматизм і прямолінійність героя є результатом відсутності життєвого досвіду. І Беркін має рацію, говорячи Брашу: “You live in a foggy unreal narcotic dream…Can´t you see that what you call religion is jast

the shevering of the cowardly? It´s jast what people tell themselves because they haven´t got the guts to look the facts of life and death in the face…You have lived all your life among the halfbaked…You haven´t read anything. You haven´t seen anything…" [3,266-- 267].

У тому, що принципи Браша не стосуються реального життя, переконана і Марджі Маккой: "Now listen. Listen to me! she said emphatically. "Where do they get yuh-your the´ries and your ideas? Now-here. Live,kid,-live! What´d become of all of sons-a-bitches if we stopped to argue out every step we took? Stick down to earth". Brush looked at her with furrowed and brow and said in a low voice:"It seems to me I live" [3, 160].

Згідно зі вченням Ясперса, філософствування надає людині можливість пізнати себе, а разом з тим, і навколишній світ. Т.Денисова у своєму аналізі роману "Березневі іди" посилалась на те, що герої цього роману постійно "прагнуть "реалізувати" філософію, пізнати і втілити філософську істину в житті, в бутті, в екзистенції" [1, 206].

Ми вважаємо за доцільне додати також, що це висловлювання поширюється й на інші твори Т. Уайлдера, зокрема на роман "Heaven´s My Destination". Джордж Браш з будь-якого приводу створює теорію, на будь-яке життєве питання у нього є своя теоретична відповідь. "I have a theory…That´s one of my theories", – постійно повторює Браш. У романі Беркін, звертаючись до Браша, говорить: "You might start a new religion or somesthing" [3, 263]. Але ж і сам герой вірить у свою велику місію – нести істину: "I think all the ideas that are going around now are wrong. I´m trying to begin all over again from the beginning" [3, 220].

У "пограничних ситуаціях" герої Т. Уайлдера виявляють смисл свого "буття-в-світі", свою екзистенцію, прагнуть до духовно-морального вдосконалення. І як раз в "пограничних ситуаціях" народжується думка про використання у становленні особистості усіх надбань духовного досвіду людства, а в концепції письменника важливе місце посідає не тільки філософія, але й мистецтво, музика та література.

Невипадково таку помітну роль у житті Браша відіграють музика, спів, література. Без їхнього впливу процес духовного зростання героя був би неможливим, вони також допомагають йому реалізуватися й як особистості. Уайлдер, людина високої культури, знайомий з її найкращими зразками, доводить, що мистецтво сближує і об´єднує людей. Талант Браша, його чудовий голос, відкриває двері будинків і серця людей.

Навіть постійне читання Брашем Британської Енциклопедії, його улюбленої книги, спочатку замінює героєві життєвий досвід, а потім, по суті, створює для нього чергову "пограничну ситуацію", в якій він приходить до нового розуміння світу та людини. У цій "пограничній ситуації" з´являється бажання прочитати "Короля Ліра" Шекспіра саме тому, що автори Британської Енциклопедії високо оцінили цей твір: "His teachers at college had once remarked that "King Lear" was the greatest work in English literature and the Encyclopedia Britannica seemed to be of the same opinion. Brush had read the play ten times without diccovering a trace of talent in it, and was greatly worried about the matter. He perservered, however, and was engaged in commiting the whole work to memory" [3, 195]. І хоча спроби Браша осягнути суть таланту Шекспіра не мали успіху, проте саме звернення героя до світового шедевра є своєрідним символом його духовного зростання, пошуків своєї екзистенції: "He lay in the hospital for weeks, his face turned to the wall. His few remarks were quotations from "King Lear" [3, 281].

Таким чином, як нам здається, в концепції особистості Т. Уайлдера важливе місце посідає думка К. Ясперса про необхідність самопізнання через збагачення можливостей саморозвитку та вдосконалення власного духовного світу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Денисова Т.Н. Торнтон Уайлдер // Денисова Т.Н. Экзистенциализм и современный американский роман. – К.: Наукова думка, 1985. – С. 191-209.
2. Jaspers K. Philosophie. – Heidelberg, 1973. – V. 1-3, III. – S. 220.
3. Thornton Wilder. The Cabala. Heaven´s My Destination. Our Town. - Moscow: Raduga Publishers, 1998. – 400p.
4. Фридштейн Ю. Предисловие // Thornton Wilder. The Cabala. Heaven´s My Destination. Our Town - Moscow: Raduga Publishers, 1998. – С. 3-24.